

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Георги Костадинов Бърдаров

**Ръководител катедра „Социално-икономическа география“,
при Геолого-географски факултет на СУ „Св. Климент
Охридски“ и член на научно жури**

на дисертационен труд, представен за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по специалност 4.4. Науки за Земята, на Борис Казаков, докторант на самостоятелна подготовка, на тема:

„Демографска ситуация в селата в Югоизточна България“

I. Административни сведения относно процедурата по защита

Представеният за защита дисертационен труд е разработван в периода 18.09.2013 – 10.06.2015г. Докторантът е зачислен със Заповед 01-319/17.09.2013г., като докторант на самостоятелна подготовка по професионалното направление 4.4 „Науки за Земята“, към департамент „География“ при НИГГ - БАН, с научен консултант проф. д-р Чавдар Младенов. С решение на департамент География на НИГГГ, на разширен научен съвет на департамента, протокол 14/08.10.2015 г. и на основание чл. 32, ал.2 от ППЗРАСР в НИГГГ се предложи на НС на НИГГГ да открие процедура по официална защита за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. Спазени са всички законодателни изисквания и е проведена апробация на разширен научен семинар на департамента от 08.10.2015г.

II. Биографични справка за кандидата

Докторант Борис Казаков е роден на 28.04.1974г. в Бургас. Средното си образование получава в АЕГ „Гео Милев“ – град Бургас. В периода 1993 – 1998 г. е студент по география при ГГФ на СУ „Св. Климент Охридски“. През 1999 г. се дипломира като магистър-географ; учител по география. В периода 2001 – 2003 г. е учител по география в ГПЧЕ „Васил Левски“-гр. Бургас, в периода 2002-2003 г. е учител по география на английски език в ЧАЕГ „Британика“ - гр. Бургас, в периода 2003-2005г. е учител по география и учител по английски език в 138 СОУ „Проф. Васил Златаров“ - гр. София.

От 01.01. 2007г. е асистент (научен сътрудник) в НИГГГ – БАН, София, в областта на социално-икономическата география.

III. Обща характеристика и структура на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 205 стандартни страници, включително списъка на използваната литература, който включва 134 източника на кирилица, 15 на латиница, нормативни документи и наредби, 6 интернет източника и 1 приложение „Азбучен списък на селата в Югоизточна България – тип демографска ситуация“, „Класификации на населените места според: 1) характера на динамиката на броя население, 2) възрастовата структура и 3) етническата структура“ и „Основни показатели за типология на селата в Югоизточна България според демографската ситуация“. Работата е структурирана в увод, шест глави, плюс заключение. Всяка глава съдържа различен брой подзаглавия, в зависимост от съдържанието и структурата си. Отделно в края са приложени 68 цветни приложения, които включват множество схеми, диаграми, и карти.

IV. Анализ на дисертацията по глави

Уводът е в обем от 8 страници. В него е направена много подробна и аналитична обосновка на актуалността на темата и мотивацията на автора да се заеме точно с нея. Разбулени са и някои клишета, които се наслагват в българското общество по отношение на селата и селското население. Много точно, изчистено, без излишни обяснения са изяснени обекта, предмета, целта и задачите на дисертационния труд.

Много добро впечатление прави т.1.4 от Увода, в която е направен подробен обзор на изучеността на изследваната част от страната и учените работили в тази насока, още от началото на XXв. до наши дни.

Първа глава, която е с обем от 26 страници започва малко нелогично по средата на 8-ма страница, веднага след последното изречение на увода. Академично е прието нова глава да започва на нова страница. В нея се започва с изясняване на основните параметри и показатели, които характеризират една демографска ситуация. Според нас това е много важно и много на място. Тази подглава е базисна, тъй като определя по нататъшния ход на изследването и най-вече изяснява той на каква теоретична основа стъпва. Отново добро впечатление правят цитиранията на множество български и чуждестранни автори. Също в тази глава е отделено специално внимание на обезлюдяването и депопулацията, за

които често се бърка, че се отнасят до един и същи процес, без да се прави разлика между тях.

Много важна от гледна точка на практико-приложния принос на дисертацията е подглавата II.3 посветена на класификацията и типологията на селата и методите за групиране на селата, според демографската ситуация. Специално ще отбележим стр. 23, където са представени 12-те основни показателя, на които се базира типологията на селата направена в дисертационния труд.

Също е изяснена и методологията за създаването на клъстеризация на селата в изследвания район, по която са определени 5 групи клъстера.

В заключение можем да кажем, че дисертацията се базира на много сериозна и задълбочена теоретична основа, в която пряко са отразени, както българския, така и международния научен опит.

Втора глава също нелогично започва някъде по средата на 34 стр., но повече няма да обръщаме внимание на тази техническа нередност. Главата е в обем от само 15 стр. и проследява в хронологичен план промените в селищната мрежа и статута на селата в Югоизточна България за периода 1946-2011г. Най-ценното в тази глава е приложения на 36 стр. списък с обезлюдените села в района през разглеждания период. Тази важна за целта на дисертационния труд информация е допълнена със списъците на села обявени за градове и такива за квартали, които също де факто намаляват броя на селските селища. Точно са изяснени и причините, в контекста на времето, в което се развиват събитията. Разяснена е и категоризацията на селата. Главата е стегната и ясна, без излишни подробности.

Трета глава се явява основна за дисертационния труд. Тя е в обем на близо 30 страници. Има техническа неточност при номерацията на главата на 49 стр. Много подробно са изяснени факторите обуславящи характера на демографските процеси в българското село, в годините на социалистическия период. Отчетени са и сериозните управленски грешки, допуснати тогава в политиката за селата, като напр. „плановата концентрация“, направена по съветски модел. Има някои неточности в номерацията на подглавите.

От съдържателна гледна точка важен принос в тази глава е отчитането на момента на достигане на максимален брой на населението в селата и началото на депопулацията. Тук е ценно обвързването на факторите, предизвикващи процеса с териториалните различия в

изследвания район. Много е важно уточнението, че не винаги началото на депопулацията съвпада с момента на достигане на максимален брой население. Ясно се вижда, че максималният брой население се достига в десетилетията между първите две преброявания през социалистическия период, а именно 1946-1956 и 1956-1965 г. Това са и годините, в които започва ускорената индустриализация и урбанизация на страната. Някои графики и изображения в главата, които са чернобели са нечетими, каквито са примерите на 52 и 63 стр.

Ясно са разграничени два демографски процеса характерни за цяла България, положителния действителен прираст в турските и ромски села се дължи изцяло на естествения прираст, дори при отрицателен такъв механичен, докато повишаването на населението в българските села се наблюдава само при черноморските и причерноморските и той е изцяло в резултат на положителното миграционно салдо. Тези процеси ще продължат да се развиват и в близко бъдеще и ще определят, както демографската ситуация, като цяло, така и най-вече етно-религиозната структура на населението в селата на Югоизточна България.

Тези процеси са много добре илюстрирани чрез типологизацията на селата, с нарастващо население по четирите начина на Webb (1963 г.). В допълнение на тези ценни за анализа типологизации се явява и зонирането на селата по преобладаващ тип динамика на селското население. Тук много ясно изпъкват териториалните, географски различия, както и факторите които ги определят.

Четвърта глава се явява естествено продължение на трета и спазвайки класическия алгоритъм за демографски анализ в нея авторът е разгледал естественото движение и миграционния баланс на селското население в Югоизточна България, за периода 2001-2010 г. Главата е с обем от 18 страници. Тук бихме изказали своето недоумение от сравнително краткия разглеждан период. За да бъдат по-добре обхванати и анализирани процесите в селата на района редно би било този период да започва от последното десетилетие на социализма. Така много по-ясно биха изпъкнали настъпващите промени в репродуктивните и миграционни нагласи на селското население в района. Анализът е стандартен, като са отчетени най-вече етническият фактор при раждаемостта и възрастовия при смъртността. Това също е показано в териториален план, където най-силно изпъкват разликите между източно старопланинските и равнинни села в Бургаската низина, с преобладаващо турско и ромско население и тези от странджанската ядка, с преобладаващо българско, силно застаряло

население, където се отчитат стойности на смъртност до над два пъти по-високи спрямо средните за страната за селското население, а в някои села и надхвърлящи фрапиращите 40 промила.

Пета глава, която е в обем на 31 страници отразява структурите на населението, чийто тенденции са в пряко следствие от естественото и механично движение. Разбира се възрастовата структура в региона, както е посочено на 104 стр. е в пряка зависимост от етническата. За състоянието на селското население в България много показателна е полово-възрастовата пирамида от фиг. 39, от която ясно се вижда, че най-голямата кохорта сред това население е на 70+ години. При тази ситуация за демографски баланс и възстановяване няма как да говорим. Възрастовата пирамида на ЮИБ не прави изключение, както е видно от фиг. 40. Още по показателен за протичащите процеси на застаряване са сравнителните възрастови пирамиди на селата Сотирия, Стоилово, Факия, представени съответно на фиг. 41, 42, 43. Отличава се само село Сотирия, са акумулирано младо население, което от автора е определено, като „еталонно“ ромско село на стр. 109. Разликата между българските и ромските села и между малките и големите е драстична. С прогресивна възрастова структура се характеризират само ромските села Сотирия, Градец и Чинтулово, а с регресивна над 40 села в региона. Тези данни логично се потвърждават и от коефициента на възрастова зависимост и демографско заместване. Поляризацията при етническата структура ясно се илюстрира от класификацията в подглава VI.3.2.1, като близо 50% от селата са хомогенно български, а 13,6% хомогенно турски, останалите са смесени. Турските села са концентрирани в Източна Стара планина и северната част на Бургаската низина. Най-много на брой, 108, са смесените българо-ромски села, основно в Сливенското поле.

Шеста глава е много важна от практико-приложна гледна точка, тъй като представя типологизация на селата, според демографската ситуация и е един от най-важните приноси на автора. Тя е в обем от 32 стр. Определени са пет типа села, според демографската им ситуация. С благоприятна са 5% от селата в региона, а с неблагоприятна и крайно неблагоприятна близо 50%. След всеки тип са определени и основните проблеми, което е ценно при разработването на областни и общински стратегии за развитие. Много е важно е и обвързването на типа демографска ситуация с отстоянието в минути от областния център. Веднага изпъкват разликите център-периферия. Засегнат е и другия голям проблем на тези села – образователното равнище на населението им и изоставените и закрити училища. Всичко това се отразява разбира се и

върху икономическата активност на населението и делът на трайно безработните, който е изключително висок.

Заклучението е в обем от 5 страници. То е стегнато, ясно и откроява основните резултати и изводи, до които е достигнал докторанта, докато е разработвал своята теза. Заклучението напълно отразява основните насоки и тези застъпени в дисертацията.

Като обобщение можем да отбележим, че структурата на дисертацията е ясна и следва възприетия географски алгоритъм за такъв тип изследване. Постигнати са заложените в увода цел и задачи на изследователската хипотеза. Авторефератът, публикуваните от автора статии и представените документи напълно отговарят на законовите изисквания за защита на докторска степен.

V. Основни научни постижения и значимост на резултатите

Пред нас стои един дисертационен труд, в който са инвестирани много енергия, време и научен капацитет. Основните постижения в него са многопосочни. Обобщени и анализирани са огромни по обем данни и информация. Сред най-ценните достижения са класификациите и типологизацията на селата, разработването на методика за такава типологизация, очертаването на демографско-депресивните райони със селско население в Югоизточна България. Многобройните цветни авторски приложения само засилват стойността на дисертационния труд. Така обобщена и анализирана информацията може да бъде използвана в готов вид при разработването на общински, областни и национални планове и стратегии за развитие.

VI. Приноси на дисертационния труд

В предложената за рецензия дисертация се очертават основно научни и научно-приложни приноси.

На първо място представен е интегриран методологически подход за типология на селата, който може да бъде приложен на териториални единици от различен ранг в различни части на страната. Също са предложени модели за класификация на населените места приложими за различни териториални единици от страната. Извършен е много подробен регионален анализ, базиран на множество показатели, на ниво населено място. Най-важният научно-приложен принос носи типологията на селата, според демографската ситуация.

VII. Съответствие на автореферата с дисертационния труд и оценка на публикациите свързани с него

Авторефератът достоверно отразява съдържанието на дисертационния труд. Обемът му е от 39 страници В него са представени общата характеристика, структурата, основното съдържание, изводите от дисертационния труд. Справката за приносите отразява обективно достиженията на докторанта. Представените публикации съответстват на тематиката и изследователските тези в дисертацията.

Препоръки и въпроси

Основната препоръка към автора е към изчистване на някои натоварващи подробности и излишна фактология, които не надграждат сериозните и задълбочени анализи в дисертацията. Смятаме, че трудът е в много завършен вид и с едни малки корекции, и редуциране на обема може да прерастне в научна монография, със сериозни научни и научно-приложни приноси.

Бихме искали да зададем на автора следните доуточняващи въпроси:

1. Има ли и ако да каква е перспективата пред тези близо 50% села от IV-ти и V-ти тип, според неговата типология за Югоизточна България.
2. Има ли реално отражение програмата за развитие на селските райони в селата от Югоизточна България.

Заклучение

Смятаме, че дисертационния труд притежава всички необходими научни качества и стойност, и отговаря на изискванията за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“. Авторът е извършил огромна по обем работа, която освен в количествен план се отличава и с сериозни научни качества и достижения. Изследването е задълбочено, аналитично, критично и най-вече със сериозна практично-приложна насоченост. Разработената от него методология за класификация на селата в региона е много ценен принос, тъй като тази класификация може да бъде приложена за различни териториални единици в страната и за разнопосочни цели. Отлично изработените цветни авторски приложения само увеличават достойнствата на труда и затвърждават изложените в него тези и достигнати изводи.

Въз основа на така направената рецензия и достойнства на дисертационния труд предлагаме на членовете на уважаемото жури да присъди на Борис Казаков образователната и научна степен „Доктор“.

07.11. 2015г.

Рецензент:

Доц. д-р Георги Бърдаров

